

VII. La formació.

Escola d'adults i alfabetització

L'Escola d'Adults de Can Serra va començar l'any 1971. Aquell any, a la perifèria de les grans ciutats de Catalunya, sorgeixen, quasi per generació espontània, unes iniciatives culturals que amb diferents noms (escola d'adults, escola d'alfabetització, cercle de cultura, escola social...) pretenen donar suport a persones amb baixos nivells acadèmics o del tot analfabetes. Neixen paral·lelament o a l'ombra de les associacions de veïns, parròquies o centres socials i se sumen als processos reivindicatius i culturals del barri. Fou com una onada, resultat de la consciència del moviment popular de la importància de la cultura.

1. Els inicis de les escoles d'adults

Can Serra té l'honor de poder dir que també en això fou un barri pioner. Junt amb la del barri de la Mina a Sant Adrià, foren les primeres escoles d'adults d'aquesta nova etapa. Aviat n'hi haurà també al Carmel, a la Trinitat, al Bon Pastor i a d'altres barris de Barcelona; a Can Puigjaner i Ca n'Oriach de Sabadell, a les Arenes de Terrassa, a Ciutat Badia, a St. Cosme del Prat, a St. Roc de Badalona, a Can Vidalet d'Esplugues, i a tants altres llocs. Per algunes d'elles, el "model Can Serra" era un referent. Recordar-ho és important perquè forma part del patrimoni i la història del barri.

Sense pretendre-ho explícitament, són una alternativa a la naixent Educación Permanente de Adultos promoguda pel Ministerio de Educación y Ciencia. L'any 1963, per exigències de la creixent participació d'Espanya en els organismes europeus, el franquisme es va veure obligat a corregir els escandalosos percentatges d'analfabetisme i va iniciar una campanya d'alfabetització amb una dotació de 5.000 mestres. Era un cos especial dintre del Magisteri, amb oposicions pròpies, que acostumaven a fer les classes en horari nocturn a les mateixes aules de les escoles d'educació bàsica. Però al 1973, per decret, es donà per acabada la campanya sense haver aconseguit els seus objectius.¹ Davant de l'escàndol que això va suposar, el Ministeri va haver de fer marxa enrere i va crear el programa Educación Permanente de Adultos, EPA, amb una dotació de 1.000 professors per a tot l'Estat. Al 1971, a l'Hospitalet hi havia algunes aules d'aquestes.

Les noves escoles d'adults eren un model alternatiu tant pel model de centre com pels continguts. S'era conscient que s'estava elaborant un model d'escola diferent, molt vinculat a les necessitats de la població, i era urgent la creació d'un nou mètode en el qual els continguts estiguessin directament lligats a la vida quotidiana, amb nocions d'urbanisme, de dret laboral, de la interpretació del full de salari,

de la compra al mercat. Es tractava d'ampliar el concepte escola a d'altres àrees que podien no semblar estrictament acadèmiques; de revalorar fins allà on fos possible el bagatge cultural que l'immigrat del món rural posseeix, esdevingut inútil entre la cultura urbana i industrial, sense deixar la dimensió estrictament d'instrucció, que és el que motiva la majoria: aprendre a llegir i a escriure i obtenir el Certificat d'Estudis Primaris.

El pensament genèricament marxista de Paulo Freire i el seu peculiar humanisme cristià el feien particularment idoni per convertir-se en el referent teòric més important d'aquella petita revolució cultural. Paulo Freire, del Brasil, era un pedagog ja aleshores d'un prestigi mundialment reconegut. Les seves obres *L'Educació com a pràctica de la llibertat* o *La pedagogia de l'oprimit*, prohibides pel franquisme, eren referència obligada d'un determinat model de renovació pedagògica, tot i que s'havien d'obtenir clandestinament o es llegien en fulls fotocopiats.

En els documents d'aquesta època, també en els de l'Escola d'Adults de Can Serra, els grans conceptes de Freire apareixen reiteradament: pas d'una *consciència ingènua* a una *consciència crítica*, no a una *educació bancària* o només acumulativa de dades inconnexes, que l'*alliberament* ha de ser també de les *consciències* no només de caràcter econòmic, que només els oprimits poden alliberar-se a si mateixos, que el *coneixement* de la realitat és incomplet si no va acompanyat de l'*acció*, que *tots som educadors* i educands, etc. i que,

per tant, la metodologia de l'escola ha de respondre a aquests criteris i els instruments de lectura i escriptura i de la resta d'aprenentatges no poden ser els de les escoles infantils. Hi ha la voluntat de construir una escola diferent, promotora de la vida cultural de la comunitat. Aquesta escola d'adults no té sentit desvinculada de les organitzacions de base. Sindicats i associacions ensenyen a "llegir la realitat". Les escoles d'adults han de donar instruments per sistematitzar i interpretar l'enorme volum d'informació del món urbà i entendre com funcionen les relacions de dependència a l'interior de la societat.

2. L'inici de l'Escola de Can Serra

Nivells acadèmics

Segons el cens del 1975, a l'Hospitalet hi havia 16.129 analfabets, un 8% de la població. Una xifra escandalosa. Al maig de 1978, el núm. 2 de *L'Estaca*² dedicava un llarg reportatge a aquesta situació a final quasi del segle XX, en un país teòricament desenvolupat. Igual d'escandalosa era la xifra dels que no tenen ni el certificat d'estudis primaris, el primer grau de qualificació que es donava als 14 anys: quasi 90 mil persones, el 32% de la població. Persones que van haver d'abandonar l'escola, algunes amb un, dos o tres anys d'escolarització i prou. S'anomena "analfabetisme funcional" o saber "dibuixar la firma" sense saber llegir ni escriure.³ Són els fills dels primers que van venir o els nens i joves que es van veure obligats de petits a anar a

recollir olives, cuidar les cabres o, ja aquí, a treballar a les fàbriques de vidre o, simplement, quedar-se a casa a cuidar els germans mentre el pare treballa a la fàbrica o la mare frega escales. La falta d'aquest certificat suposava tenir la majoria de les portes tancades per trobar feina.

Les xifres de Can Serra eren semblants. Segons el padró de 1975, els menors de 14 anys eren 4.091 habitants i els més grans de 14 anys, 8.555. D'aquests:

	Total	Homes	Dones
No saben llegir ni escriure	602 (7,03%)	206	396
Poca escolarització sense cert. est. prim. (analfabetisme funcional)	3.591 (42%)	1.743	1.848
Amb certificat d'estudis primaris	3.235 (37'8%)	1.686	1.549
Amb batxillerat elemental	535 (6'2%)	309	225
Amb batxillerat superior	207 (2'5%)	138	69
Estudis de formació professional	162 (1'9%)	137	25
Peritatge o estudis de grau mitjà	147 (1'7%)	70	77
Estudis universitaris superiors	66 (0'7%)	47	19

153

En definitiva són xifres dramàtiques, que indiquen de manera indignant l'abandó a què el franquisme havia sotmès més de la meitat de la població espanyola. Més de la meitat dels veïns de Can Serra no tenen el certificat d'estudis primaris, concretament 4.193 (1.892 homes i 2.244 dones).

tenen el CEP (3.235), tenint present que durant molt temps aquest certificat quasi es "regalava" a la mili o en algunes empreses. Des de l'altre extrem, el baix nombre d'universitaris (només 66, un 0'7%) és igualment un indicador del baix nivell d'estudis del col·lectiu.

El nivell d'estudis de la dona és encara més baix que el dels homes. Hi ha una excepció en el nivell de peritatges, probablement a causa de les professions d'ATS i Magisteri.

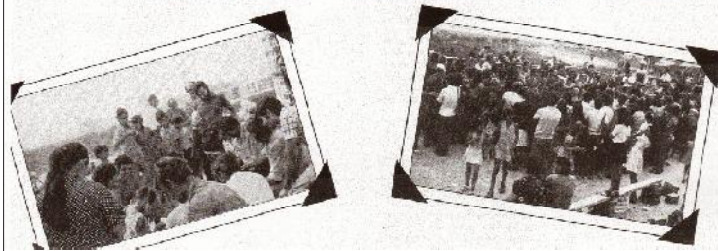
Inicis de l'escola

La xifra de les 602 persones que no saben llegir ni escriure és un problema greu. Però més greu encara és el dels 3.591 d'analfabetisme funcional o que no tenen el CEP, títol mínim que s'exigeix per trobar qualsevol feina. Quasi tan greu com els que només

A meitat del curs 1971-1972 comença a funcionar una escola nocturna d'alfabetització d'adults, que ha funcionat ininterrompudament des d'aleshores. La iniciativa partia de la parròquia en combinació amb militants de Comissions Obreres i del PSUC del barri. Durant aquell curs es va utilitzar el petit local del bloc D-6 de la parròquia i l'any següent les aules de l'institut. Els primers professors

Escuela para adultos La experiencia de Can Serra

Jaime Botey Vallés/Maria Mercè Romans

Publicat a Cuadernos de Pedagogía, núm 29, maig, 1977.

154

foren les tres religioses escolàpies acabades d'arribar, Magdalena Sendra, Rosa M. Abad i Mercè Romans, els escolapis Ramon Marimon i Jaume Botey, militants de partits polítics en la clandestinitat Jose Fariñas o Enrique Arpio, i altres amics com Ismael Roldán i Enric Roldán. Es comptava que membres de CCOO, especialment de la construcció com Jaume Valls i Antonio Ruiz, serien els impulsors des de la base i alhora els primers alumnes.

Les primeres motivacions dels alumnes

Les motivacions dependran del nivell de coneixements. Per als analfabets totals, els primers interessos eren molt concrets i definits: "No puedo contestar las cartas de los paisanos o me cuesta una tarde y no la tengo". "No entiendo nada de lo que mis hijos aprenden en la escuela y quiero ayudarles". "Quiero poder escribir a mi hijo que irá a la mili". "Firmo los contratos de trabajo sin saber lo que firmo, luego me enredan". "Me lo exigen

en el trabajo". "Cuando servía, para mí ir en metro desde la estación de Sants a la Sagrera era un martirio, porque por debajo las estaciones todas son iguales y tenía que ir contándolas". Mantener el contacto amb el poble; valdre's per si sols a la ciutat, entendre els fills, qüestions laborals, vida quotidiana, repassar comptes de la plaça, escriure un telegrama, enviar un gir postal.

L'immigrat es troba amb la dificultat complementària del desconeixement de la cultura urbana. Al món rural, els coneixements "instrumentals", els que serveixen per guanyar-se la vida o per aconseguir una col·locació, s'adquireixen sobretot per l'experiència. A la ciutat tots aquells coneixements adquirits no serveixen de gran cosa, se'n necessiten uns altres, s'exigeix un nou tipus de "cultura" que no és tant el fruit de l'experiència. Només amb llegir i escriure no n'hi ha prou. La vivesa d'algunes expressions contingudes als *Cinquanta-quatre relats* descriu l'estat d'humiliació del que sap que no es val per si mateix.

D'entre molts, escullo alguns testimonis:

Nosotros no nos hemos podido defender nunca porque no tenemos palabras. Pero si la cosa cambia ya veremos quién tiene la Palabra. Ellos ahora nos manejan porque nos-

otros no tenemos cultura, no tenemos la Palabra, no tenemos preparación. Lo único que sabemos es trabajar. (Pastora)

Lo que yo veo es que sin cultura no me puedo presentar a ninguna parte. Si yo estuviera preparado me habría podido defender en muchas ocasiones y estar más por mis derechos, pero ¿qué va a hacer uno si no sabe rellenar unos impresos o te pierdes por Barcelona por no saber ni usar el plano? Así que sientes de repente la afición por prepararte, para poder ser alguien. (Miquel)

Para trabajar siempre he sido un pozo, pero me han faltado los conocimientos. Así que me ha tocado trabajar de peón, a pesar de que ya por experiencia había hecho algunas obras. ¡Cómo echaba de menos los estudios y la escuela! Me entregaron en una ocasión un plano en el trabajo y no sabía lo que era esto, y ¡era un plano! Y yo no sabía nada. Por mucha voluntad que le pusiera no podía leerlo. Un día buscando un trabajo descubrí que había de encargado uno que había conocido de peón en otra obra. Y tú ¿cómo estás aquí?, le pregunté. Pues porque el hombre se había enterado acerca de los planos y de matemáticas, por eso le habían hecho encargado. (Antonio)

La doble marginació de la dona...

Yo veo muchas, muchas mujeres que no saben leer ni escribir ni ir por el mundo, incluso cuando van tienen recelo de que la maestra piense que son tontas o de no saber. Yo misma también me daba vergüenza, pero ahora ya voy adonde haya que ir, ya he perdido esta vergüenza. Pienso que los hombres deberían dejar ir a sus esposas. (Amparo)

Antes yo estaba siempre en casa, siempre fregando platos, venga limpiar, venga limpiar y siempre nerviosa. No es todo lavar y fregar. (Águeda)

3. Equip i la creació del mètode. Tres nivells

L'equip es va ampliar ràpidament, amb bon ambient, il·lusió per fer-ho bé, convençuts de la importància del que feien i de compromís voluntari. Sabien que començaven una experiència inèdita d'educació d'adults. Aquests són els noms dels que en un moment o altre hi van participar: Magdalena Sendra, Mercè Romans, Montserrat Llovera, Ángeles Yetano, Mercè Potau, M. Pau Trayner, Ismael Roldán, Enric Roldan, Jose Fariñas, Pere Brunet, M. Asun Martínez de Osaba, Asun Rubiralta, Begoña Ferreiro, Glòria Maymí, Lluís Solà, Paco Fernández Buey, Neus Porta, Manolo Sacristán, Andreu Trilla, Jaume Botey...

Durant una setmana de juliol, el 1973 i el 1974, dues vegades, l'equip promotor es va retirar a casa d'uns amics, a Alforja, a la vora de Reus, per preparar el programa i continguts de l'any següent. D'allà va sortir una certa proposta de continguts, didàctica i de la divisió dels alumnes entre diferents nivells: 1. Alfabetització, 2. Neoelectors i 3. Certificat. A més, dos grups especials: Grup d'Estudis Socials i Grup de Dones. Per a tots els nivells i grups es creia imprescindible: 1. L'ampliació del concepte "Educació d'Adults" cap a altres àrees no estrictament acadèmiques (reivindicacions de barri, aspectes laborals, cultura de la dona, de l'oci, festes, sortides, teatre, ci-

Durant una classe, 1977. FPM

156

nema...). 2. El debat continu entre professors i alumnes per aplicar els continguts als interessos dels alumnes. 3. La necessària vinculació de l'adquisició dels coneixements instrumentals amb la consciència crítica respecte dels esdeveniments quotidians, laborals, polítics, de barri, etc.

Alfabetització. Manual Así aprendemos los adultos en Can Serra

Es començaren a elaborar els primers instruments didàctics d'alfabetització i lectoescriptura, explícitament inspirats en la tècnica de les "paraules generadores" de Freire. Però el mètode de Freire està pensat per a analfabets totals i del món rural de Llatinoamèrica, no per a gent del món urbà i que ja disposa d'uns mínims coneixements. Calia adaptar-lo a la nostra realitat, calia buscar una sèrie de

paraules-concepte significatives de l'experiència i problemàtica quotidiana de la gent de Can Serra, i amb la progressiva complexitat fonètica, sil·làbica i d'escriptura, i alhora amb la representació d'imatges. Les paraules van ser⁴:

piso / llave / cola / autobús / médico / paisano / barrio / vecino / compañero / trabajo / fábrica / huelga / excursión / chiquillo / buzón

Les paraules no es presenten com un llistat tancat sinó com a suscitadores d'un tema a discutir. En discutir aquestes paraules-concepte, l'alumne adquireix el domini de l'expressió i això l'ajuda a tenir criteris sobre fets globals. La presa de consciència és una part essencial del mètode perquè "alfabetització" no consisteix tant a llegir i escriure paraules com a llegir realitat per "escriure'n" una altra. I en això, el context de les lluites del barri o d'empresa ens hi ajudà molt, feia amb escriure les funcions del "diàleg" entre educand-educador i realitat que Freire demana per aconseguir el canvi de mentalitat. Fins i tot les dificultats dels alumnes —discontinuitat en l'assistència per raons laborals o familiars ("si plego a las seis sobre las siete y pico ya estoy aquí, pero si debo alargarme o el trabajo me toca engancharlo lejos, llego sobre las nueve o las diez y ya no son horas"), la resistència dels marits o d'altres— quedaven en part compensades per aquesta connexió.

Durant una classe, 1977. FPM

El manual *Así aprendemos los adultos en Can Serra*,⁴ el posà per escrit Mercè Romans. Fou ella qui, amb més dedicació al nivell d'alfabetització durant cinc anys, el provà una vegada i una altra, canviant les paraules generadores. Després de cinc anys, l'any 1980 s'edità per a totes les escoles d'adults de l'Hospitalet amb el nom *Así aprendemos los adultos en l'Hospitalet*, i l'any següent, l'editorial Popular l'edità amb el títol genèric *Así aprendemos los adultos*.

Yo me enteré de la escuela de adultos porque una vecina me dijo que fuera porque yo no sabía nada, ni leer ni escribir. Dije que no iba porque me daba mucha vergüenza. Dijo: "Bueno, pues intenta y ven conmigo". Y fui y me puso la señorita Mercedes a leer y escribir y no pude leer ni la "a" ni la "n" ni

la "u", que no me salía. Me entraron unos nervios tan grandes que la

punta de los labios se me partían. Ella me cogía de la mano para hacer las primeras letras y cuando salí, dije que no volvía más de los nervios y la cosa que llevaba. Pero al otro día me volvió a llamar y fui otra vez, y ya me parece que me iban saliendo los números mucho mejor, así que seguí, y al presente llevo ya un año, y leo muy bien, escribo, le escribo al niño, pongo mi nombre, hago la firma, leo cartas, en fin, me lo leo todo. Antes salía a Barcelona por ahí, y todas las calles me parecían las mismas porque no entendía los letreros, iba al metro y todas las estaciones me parecían lo mismo, debía contarlas para saber dónde estaba. (Leonor)

Fitxa d'aprenentatge.

t (4.1)	
ta te ti to tu	
t	
b (4.2)	
ba be bi bo bu	
b	
ba (4.3)	
ta te ti to tu	ba be bi bo bu
	bo → ubo
autobús (4.4)	
bata bota batalla botella	tebeo bote tubo bellota

Activitats grup de dones, 1979. FPM

Pensaba estar poco tiempo, porque creía que no duraría mucho en una escuela. Pero es que aquí te hacen aprender las cosas de la realidad, con lo que te encuentras cuando sales a la calle, y eso sí que es aprender y no perder el tiempo. (Izquierdo)

En esta escuela te dan la iniciativa para que tú opines sobre cualquier cosa y no es aquello de que en la escuela te tenían que aprender las cosas porque sí, sino que aquí te las hacen razonar y comprender de la mejor manera posible. (Eloísa)

Neolectors i certificat. Les titulacions

En un primer moment, l'Escola volgué prescindir de l'entrega de qualsevol titulació, fins i tot del Certificat d'Estudis Primaris. Es posava l'interès en la població culturalment més necessitada. Però cada vegada eren més els que venien per obtenir el Certificat que els exigia l'empresa. Respondre-hi significava apujar el nivell acadèmic i d'exigència. Es va topa amb altres dificultats de caràcter pedagògic com la migradesa de vocabulari, l'afició a les matemàtiques com a càlcul mecànic, la dificultat de comprensió de les nocions d'espai i de temps, imprescindibles per a l'aprenentatge de geografia i història si es vol el Certificat, més difícils de tenir si no es van adquirir en el seu moment. El descobriment d'aquestes dificultats era un estímul per als professors que intensificaven el treball en equip i les provatures. Per exemple, es va fer un intent de globalització de les assignatures d'Història, Geografia, Cultura i Economia a través d'un mural de més de 20 m de llarg, en el qual des de la prehistòria fins al món actual s'hi anaven situant els esdeveniments més rellevants.

També en això les reivindicacions de barri i la construcció de la Casa de Reconciliació van oferir una possibilitat didàctica no prevista: durant els mesos de construcció, a la tarda, en acabar la feina, una reunió a l'aire lliure, vertadera "escola al carrer", discutia la feina que s'havia fet i donava els coneixements necessaris per continuar l'obra: interpretació de plànols sobre el terreny, dimensions reals,

Professors de l'Escola d'Adults participant a la Festa, 1978. FPM

factures, la quantitat de ciment. La discussió ideològica anava sobre les necessitats i reivindicacions, la col·laboració de persones de diferents ideologies, l'autogestió cultural, etc. Encara que experiències excepcionals com aquella són difícils de trobar, aquell camí ens va reafirmar en la necessitat de trobar nous mètodes d'educació i vincular el coneixement abstracte amb la pràctica.

D'altra banda, l'Escola es va acollir a la figura legal de Entidad Colaboradora d'Educació d'Adults prevista en la nova Llei d'Educació de 1970, com a entitat reconeguda per preparar alumnes per al Certificat, tot i que havien d'examinar-se fora del Centre i rebre alguna escassa subvenció.

Aquest impressionant testimoni parla per si sol de la importància d'obtenir el certificat per als qui no el tenien:

Durante todo el año yo he venido por la noche de 7 a 10 con Andreu. El resultado es que me he sacado el Certificado de Estudios Primarios. No puedo ni decir lo que esto sig-

Escola d'Estiu, 1979 i 1980. FPM

nifica para mí, porque ha sido un salto como ser ministro, para mí, claro. Yo no podía ni soñarlo. Ha sido como el ser ministro. Porque lo que yo quería era leer y escribir, que nadie me echara mis cuentas, que nadie tuviera que escribirme nada, porque en la mili tenían que escribirme las cartas.

A la edad de 35 años que ahora tengo no sabía dividir, no sabía que era aquel numerito que se pone a la derecha, qué es lo que aquello era. Y he considerado muy evolu-

Professors de l'Escola d'Adults, 1976. FPM

160

cionado eso de saber qué es una cuenta de dividir, saber que dividir se utiliza para repartir las cosas y saber cómo se hace.

Ahora veo que lo vergonzoso que es no saber, que sean otros los que te tengan que hacer las cosas. Yo les diría a todos los del barrio, y se lo pediría de corazón y con la voz bien alta y en un buen cine grande, que vinieran. No sé quién está promocionando esto, no sé, pero esa persona tiene que ser humanitaria en cantidad. Porque para enseñar a los adultos se necesita corazón y paciencia. A un crío puedes darle un cogotazo ¡estáte quieto!, pero a una persona mayor no le gusta que la riñan.

Yo me he encontrado allí tan a gusto, venía corriendo de trabajar y llegaba a las ocho y me arreglaba, me peinaba, me cogía mi carpeta, porque yo iba mucho con mi carpeta, y pum-pum-pum... ¡ja la escuela! Tenía a veces un run-run o como un murmullo en la cabeza por los problemas que tienes en casa...

y no me entraba el planteamiento, y al salir se me había borrado completamente de la memoria. Pero al otro día se me aparecía. Ahora ya me veo capacitado de todo. Sé sumar, restar, multiplicar y dividir muy bien, sé hacer el cuadrado de una circunferencia y muchísimas cosas más y, en fin, hacer números quebrados que también es difícil. Y seguiré aprendiendo, porque no sé álgebra, pero la aprenderé.

Miguel Ángel, mi hijo, venía alguna vez conmigo a la escuela. Ya hubiera querido saber yo lo que él sabe ahora cuando yo tenía su edad. No sabía nada. Lo único que sabía era pegar tochos o comer coles en la puerta del cementerio.

—¿Te gusta que tu papá haya ido a la escuela, Miguel Ángel? Porque he aprendido mucho, ¿verdad? ¿verdad que ya sé mucho?

Porque para mí lo más grande ha sido sacarme el Certificado. (Miguel)

4. Escola global: escola social, grup de dones

L'any 1975, el grup de treballadors de la construcció, el mateix que havia impulsat la creació de l'escola, va promoure unes sessions específiques sobre temes laborals a partir dels problemes amb què l'obrer es troba en la seva vida laboral i basant-se en la interpretació jurídica del full de salari. S'anomenà Escola Social. Durant un temps va estar vinculada a l'ICESB (Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona), semblant a la que ja hi havia a la satèl·lit de Cornellà. No es tractava d'atendre casos particulars sinó de donar formació.

Es demanà el suport de Lluís Solà, aleshores Secretari de la Cambra de Comerç. Va tenir una assistència assídua d'unes 40 persones dos cops a la setmana i es va mantenir durant dos cursos acadèmics. Amb en Lluís Solà, en règim d'autogestió i a partir de l'anàlisi de casos personals, es van fer cursos sobre dret laboral, anàlisi de conceptes com impostos (IRPF), seguretat social, atur, vaga, significat econòmic de les hores extres i pluses, models de gestió d'empresa, cooperativisme, gestió col·lectivitzada, etc. Se superava l'anècdota o cas personal per convertir-se en una anàlisi de la teoria capitalista de mercat de treball. Durant un temps s'establí un despatx laboral que portava M. Àngels Claret.

Durant aquests dos anys, conjuntament amb l'Escola d'Adults, l'Associació de Veïns i la Casa de Reconciliació, l'Escola de Formació Social va promoure conferències obertes a tothom sobre temes de política econòmica, sindicals, els Pactes de la Moncloa... portant experts de prestigi.

Yo creo que la escuela social de Luis en los locales fue la que formó los primeros cuadros de obreros de después de la clandestinidad en l'Hospitalet. Necesitábamos formarnos, tener cultura, saber derecho laboral. Para toda la cuestión de la discusión de los convenios me han servido mucho los cursillos que nos dio Luis. Allí en la empresa hemos hecho un pacto punto por punto de lo que aprendí aquí, y nos ha salido de maravilla.

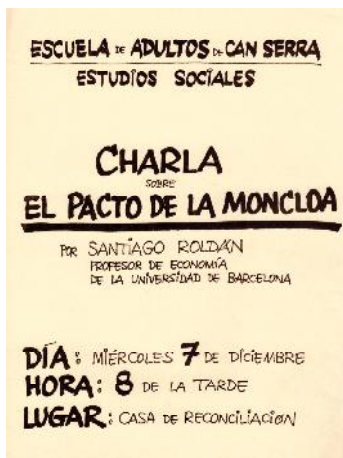
Escola Social ICESB l'H, 1974. FPM

Yo me matriculé, dejé la escuela y me metí más a fondo en la Escuela Social. Luis empezó explicándonos la hoja de salarios y el IRPF, los seguros, los accidentes, los pluses. Esta Escuela Social tiene que mantenerse porque está al margen de cualquier sindicato, no tiene nada que ver ni con CCOO, ni con la UGT ni con la CNT ni nada; es simplemente una Escuela de Formación Social. (Florentino y Felipe)

Igualment es van formar grups específics per a dones: de lectura i escriptura, de classes de taller i confeccionar, de gimnàstica i de ioga...

L'esforç autodidacte

I aquell immigrant reaccionà amb una envejable capacitat d'adaptació i esforç autodidacte⁵ per

Conferència de formació.

162

Por eso me hice también fontanero, bueno, pues ya sé de fontanería, de acuerdo, pero ¿y si la fontanería decae o hay muchos fontaneros?, pues no me como un rosco. Con todo ello, ya sé algo de todo, porque también he puesto la electricidad en una torrecita aquí en St. Vicens dels Horts. Yo mismo me hice un croquis para dibujarme cómo iban los cables, las cajas de registro o las llaves conmutadas. Pero lo que yo no puedo hacer es una instalación completa que pueda ser reconocida por la compañía de la luz, porque no tengo Certificado de Estudios Primarios. (Miguel)

De mis experiencias de trabajo he sacado algo sencillo: que si quiero progresar debo prepararme, y por eso me decidí. Estaba escarmentado de los sitios que me habían despedido, y es que no sabía interpretar planos, no sabía matemáticas. Empecé un curso de maestro-albañil por correspon-

denir una nova oportunitat laboral en el món industrial, iniciant estudis per correspondència de delineant, de llaurer, de treballadora familiar.⁶

De toda la vida que yo soy paleta y he estado en la palettería. Y me dije que si esto un día, por lo que fuera, no tiraba adelante, ¿qué?

dencia. Muchas noches me quedaba estudiando hasta tarde y sin darme cuenta me amanecía con la cabeza tumbada en la mesa y ¡hala! si tocaba el reloj, a trabajar. Cuando se hacía muy tarde, yo les decía a mi mujer e hijas: “acostarse, así me dejáis estudiar”, porque yo no tenía formación. Porque una cosa es recibir los libros y otra es ponerse a estudiar sin preparación. Bueno... yo algo leía y escribía, pero mal, muy mal. Esta ha sido la manera de avanzar hacia delante, salir de donde estábamos metidos y llevar las dos hijas al colegio. (Antonio)

Cultura i art

Aviat arriba la consciència que la cultura, l'art, la poesia, el concert, són béns tan necessaris per a la persona com l'aliment o com la lectura i escriptura. Un dels alumnes ho certificava:

Lo formidable de este barrio es que existe la Escuela de Adultos y una relación entre la Escuela y lo que entendemos por cultura. Por eso se han hecho fiestas y otras actividades, porque una excursión es cultura, y hacer una fiesta es cultura, ir al Palau de la Música o a la Fundación Miró es cultura. Lo que hacemos cada día es cultura. Desde el momento que todos han tenido que desenvolverse en la vida, nadie debería sentirse inculto. (Agustín)

A mí, lo que me gusta es la poesía. He leído un libro de Neruda y otro de Miguel Hernández, he encontrado poesías tuyas que me parece que me han pinchado. Pero lo que he encontrado en Machado no lo he encontrado en ningún otro. (Antonio)

La importància de la poesia popular

Tengo un amor loco por hacer un libro, porque a mí me gustaría dedicarme exclusivamente a escribir poemas, pero no me da tiempo. Porque ocurre donde haya una manifestación o una reunión donde yo pueda ir, voy, y cuando estoy en casa no me puedo reconcentrar bastante, necesito que no haya ruido de ninguna clase y dedicarme sólo a trabajar la letra. (Antonio)

"La escuela y el barrio han dado un nuevo sentido a nuestra vida"

Després de l'estabilitat afectiva trobada per la parella o el casament o la reunificació de la família, les noves amistats i el fet de compartir a l'Escola curen en part el trauma de l'emigració i es passa ràpidament a la participació i a les reivindicacions orientades per l'Associació per arribar a fer entre tots i totes un barri digne.⁷ Ha possibilitat, a més, un creixement personal. Canvi que, en alguns casos, reconeixen que ha afectat fins i tot les relacions de parella:

Ahora, si mi marido llega tarde no me pongo como me ponía antes, creo que ahora es al revés. Al comienzo me ponía muy nerviosa con tantas clases de adultos y reuniones en la Asociación. Hasta un día le cerré la puerta y

Sortida a Sant Pere Màrtir i al Palau de la Generalitat, 1978. FPM

lo dejé fuera. Y él, venga gritar, ábreme, ábreme. Ahora he sido yo misma la que le ha llevado comida a la empresa durante los días que allí han estado encerrados en huelga. Hasta hemos comentado que desde esto no nos hemos enfadado, y antes cada dos por tres. La escuela y el barrio han dado un nuevo sentido a nuestra vida.

"Yo me arrastraré, pero quiero que mis hijos estudien"

El primer recuerdo que tengo de mi infancia es en una mañana de invierno: mi madre preparando la "capacha" para ir a recoger aceitunas. Cada mañana lo mismo. Por eso yo tenía fe en que mi hija estudiara, que no sea quien he sido yo, no me la sacaba de la cabeza... y un día, mientras estaba en la cadena de Seat, le dije con el pensamiento:

Voy a hacer cultura
De ti, dormida roca.
Te daré planta y figura
Y el aliento de mi boca.
(Antonio)

Entre aquells homes i dones tímids de l'inici, ha passat alguna cosa viscuda en comú i comencen a haver-hi al barri elements de possible transformació individual i col·lectiva.

5. Debat escola pública-escola privada

La dificultat més gran, de totes formes, per al futur d'aquestes escoles d'adults, vingué del propi col·lectiu de mestres davant la necessitat de definir un model d'escola que, d'una

banda, es mantingués fidel al model d'escola oberta i permeable a l'entorn, i alhora garantis la seva continuïtat, és a dir, formés part de la xarxa pública. Enfront de l'enorme problema col·lectiu dels baixos nivells d'instrucció i amb dificultats objectives evidents, ¿podien aquestes escoles d'adults naixents i dèbils, sense suport oficial, sense infraestructura ni locals, amb un professorat basat exclusivament en el voluntariat, oferir un model global i alternatiu i que anés més enllà del valor testimonial que ja tenien?

Mantenir les escoles al marge del sector públic per mantenir l'estil volia dir precarietat econòmica i voluntariat. A partir del 73, i en el context de la reivindicació global d'escola pública, aquestes escoles d'adults alternatives, que s'havien estès sobretot en barris obrers, demanaren també d'esdevenir públiques. La petició serà inclosa a la declaració final de l'Escola d'Estiu de 1976 de Rosa Sensat *Per una nova Escola Pública Catalana*.⁸ Era una decisió transcendental perquè escola pública implicava dotacions, pressupost, plantilles, reconeixement legal dels centres. L'exigència de professorat públic volia dir que la dotació d'aquest professorat havia de seguir els criteris d'accés al funcionariat. I en definitiva implicava el risc de perdre la possibilitat de fer el programa adaptat al context o de conscienciació i aprenentatge crític. Eren opcions difícilment compatibles i el debat va polaritzar el conjunt de les escoles, també la de Can Serra.

Amb la voluntat manifesta d'escola pública, les escoles s'orientaren en les següents direc-

cions: renunciar a les subvencions d'escola privada; exigir la dotació real de les places necessàries i futures ampliacions segons les necessitats creixents de nous centres, i exigir una preparació del professorat en consonància amb el model de pedagogia de l'alliberament. Però la resistència de l'Administració a aquestes peticions crearen tensions i una situació de desànim a totes les escoles.⁹

Era lògic que en aquestes condicions s'arribés a diferències importants en l'apreciació de les estratègies a seguir. Fou un període difícil que trencà el moviment i moltes de les escoles. També a Can Serra. Begoña Ferreiro, mestra, que havia vingut a viure al barri i feia anys col·laborava a l'escola com a voluntària, obtingué la plaça pública de la Generalitat. Una part del que havia estat l'Escola d'Adults als locals s'instal·là com a escola pública d'adults, convertint-se en un centre d'EPA (Educació Permanent d'Adults) depenent de la Generalitat, al qual poc després la Generalitat dotà amb dos mestres més. Anys més tard es trasllada a l'antiga escola Pau Picasso, al carrer Andorra, a Pubilla Casas.

A la Casa de Reconciliació continuà el model d'escola d'adults que s'havia creat inicialment, amb menys alumnat i alhora amb menys professorat.¹⁰

6. Escola de qualitat

Es van posar els mitjans per fer de l'Escola d'Adults de Can Serra un centre de qualitat,

innovador, que donés instruments de coneixement i valors, la visió concreta i la visió global. No s'hi van escatimar esforços ni imaginació. Vull acabar aquest capítol amb dues informacions que ho il·lustren.

a) Visita a Paulo Freire a Ginebra

Haviem elaborat el mètode d'alfabetització segons els criteris de Freire i vam voler la seva aprovació personal. Ens semblava que era un atreviment atesa la rellevància acadèmica i internacional del personatge, però alhora ens semblava que a ell li podria satisfer saber que influïa en una ciutat obrera de Catalunya. M. Mercè Romans, Montserrat Llovera i Jaume Botey van decidir anar-lo a veure per presentar-li el mètode i, si era el cas, corregir-lo o millorar-lo.

Haviem concertat l'entrevista al seu despatx del Consell Ecumènic de les Esglésies a Ginebra, on aleshores residia, i anàrem a escoltar, a aprendre amb l'actitud de respecte que estem acostumats a tenir quan plantegem una sessió de treball amb persones d'una certa notorietat. Però Freire es manifestà d'un tracte directe i d'una espontaneïtat que semblava posar en perill l'èxit de l'entrevista. Durant una bona estona ens va estar parlant del bon joc que el Brasil havia fet la vigília davant l'Argentina a la final dels mundials de futbol (era l'any 1978) i de la importància que aquest encontre tenia per a ell i per als seus compatriotes. S'interessà després per la situació d'Espanya, de Catalunya, de les condicions de vida de l'immigrant a

l'Hospitalet, de manera que el nucli gairebé exclusiu de la conversa foren les nostres respostes. Es mirà ràpidament el mètode i el trobà excel·lent, tot afegint "vostès coneixen tan bé la seva ciutat i els seu país, que jo no sabria què més afegir-hi".

La conversa havia anat al revés dels esquemes que teníem previstos i, de primer, ens va semblar que haviem fallat. Immediatament, però, compreguérem la lliçó rebuda de la seva cordialitat tan poc estudiada: en Freire la tècnica ocupa un lloc secundari. El que cal en primer lloc és conèixer i estimar el propi país fins als darrers detalls. Des de la visita a Ginebra s'interessà de manera més concreta per l'Escola d'Adults de Can Serra i per l'evolució del seu mètode. Freire visità Barcelona un parell de vegades més. Una, per rebre el doctorat Honoris Causa de la Universitat de Barcelona. L'altra, per presentar la traducció catalana de seu llibre *L'Educació com a pràctica de la llibertat*.¹¹

b) Col·laboradors especials

Des de 1974, Paco Fernández Buey i Neus Porta van venir-hi a col·laborar. No eren els únics que es desplaçaven expressament des de Barcelona. Però Paco Fernández Buey, ja aleshores, encara jove, era un intel·lectual reconegut. Van venir de voluntaris durant dos anys.

Poc temps després, de la mà de Paco Fernández Buey, s'hi va incorporar Manolo Sacristán. Dues tardes per setmana, una ensenyant els rudiments de la lectura i escriptura i una altra explicant els fonaments d'història i eco-

nomia a partir de la lectura del diari. Més endavant vindrien també en alguna ocasió José Maria Valverde i Alfons Carles Comín.

En aquell moment, Manolo Sacristán era l'intel·lectual marxista de prestigi més reconegut a l'Estat. Represaliat i exiliat, feia poc havia pogut retornar. Igual que José Maria Valverde, premi Rubén Darío de poesia i premi de Las Américas, també represaliat i exiliat, i que també feia poc havia pogut tornar. Que aquestes personalitats de la cultura volguessin venir a una humil Escola d'Adults ens donava autoestima i una implícita garantia del que fèiem. Era una situació insòlita i que ens dignificava.

Parlaré, però, més específicament de la presència de Sacristán.¹² Va voler mantenir amb discreció la seva projecció política, científica i internacional, encara que en aquell context no eren necessaris grans esforços per passar desapercebut. Veure'l entrar en aquelles sales atrotinades per ensenyar els rudiments de la lectura i escriptura a adults que tornaven de la feina, sense la més mínima voluntat d'adoctrinar, era senyal de la seva qualitat ètica i cívica i d'una determinada manera d'entendre la relació entre teoria i pràctica.

Manolo era un més de l'equip i amb la seva voluntat de passar d'amagat mai va voler donar les lliçons magistrals que li demanàvem. Només va acceptar donar dues conferències al conjunt dels alumnes. La primera sobre el Manifest. En aquelles classes i davant dirigents sindicals que havien d'aprendre a negociar convenis col·lectius, Manolo ja par-

lava de la insostenibilitat d'aquest model de creixement i les contradiccions que això comportaria amb el corporativisme de les reivindicacions sindicals. La segona va ser sobre l'indi Gerónimo. Per què Gerónimo? Davant la previsible crisi de valors de l'esquerra, Manolo es preocupava per definir el possible subjecte protagonista de la transformació social. Gerónimo, deia, era un "lluitador fins al final" i s'esforçava per captar l'essència del lluitador i els valors que el van sustentar.

Anys més tard vaig saber que havia redactat un informe sobre els acords de les reunions sobre l'Escola d'Adults de Can Serra del 20 d'octubre i del 4 de novembre de 1976. Hi aboca judicis com els següents: "No oblidar el caràcter d'iniciació. Ser molt senzills. Estil narratiu. Explicar històries, llegir documents o resumir-los. L'objectiu és donar unes poques idees clares [...] recolzant-les en un modest marc històric en la mesura que aquest marc ajudi a la comprensió. Cada bloc i cada sessió dins d'ell s'han de donar de la forma més autocontinguda possible, pensant que l'assistència serà irregular. El curset no ha de durar més d'un trimestre, comptant fins i tot les sessions que fallin".¹³ Assenyalava també que havíem d'atenir-nos "als membres menys formats encara que els més preparats s'avorreixin una mica. Assegurar-se la comprensió del text abans de comentar i actualitzar. En el curset elemental, saltar-se la crítica de la li-

teratura socialista si (com és molt probable) estranya als menys preparats (i, pel que vaig veure el dia de la presentació, pot resultar estranya a tots)".

* * *

Tots tres, Paco Fernández Buey, Manolo Sacristán i José M. Valverde, coincidien a dir que per ells aquelles sessions eren un corrent d'aire fresc, que oxigenaven, que venien a aprendre. Però per als que coneixíem la seva identitat i el significat de la seva vinda, la seva presència era inquietant. Perquè el que de debò exasperava amics i contraris no era la lucidesa de la seva anàlisi, sinó la intransigència ètica que afectava tant la reflexió intel·lectual com la integritat de la conducta: no a les vel·leïtats, no a acomodar la intel·ligència a les modes. Lucidesa, intransigència ètica i integritat que molestaven aquells que havien començat a caminar per camins més fàcils i de rebaixes. No impulsaven el possibilisme o conformisme, sinó la consciència i la pràctica que qualsevol proposta per canviar el sistema des de la radicalitat fracassaria si no pren com a eix central la persona concreta individual, de carn i ossos.

Que aquestes línies serveixin com a reconeixement a ells, i a tots aquells i aquelles que van creure que la transformació de la societat passa, també, per la cultura i per l'esforç d'incorporar-hi tothom.

NOTES.

1. El percentatge d'analfabets a tot l'Estat era encara d'un 10%.
2. *L'Estaca*, n. 2, abril de 1978, p. 12 i 13.
3. BOTEY, Jaume. "Escuela para Adultos. La experiència de Can Serra". *Cuadernos de Pedagogía*, n. 29, maig 1977.
4. ROMANS, Mercè. *Así aprendemos los adultos en Can Serra*. L'Hospitalet: 1977.
5. BOTEY, Jaume. "La educación de adultos hoy". *Cuadernos de Pedagogía*, n. 40, abril 1978.
6. *Cinquanta-quatre relats...*, pàg. 39.
7. *Cinquanta-quatre relats...*, pàg. 39-40.
8. Diari de l'Escola d'Estiu del 16 de juliol de 1976. Defineixen més exactament aquest concepte: "Gratuïta i finançada totalment per l'Estat; controlada popularment pels sindicats obrers, associacions de veïns i altres organismes; gestionada col·lectivament pels mestres i alumnes i amb professorat especialitzat; que ofereixi uns continguts bàsics que possibilitin a l'adult inserir-se col·lectivament en la transformació de la societat; catalana i en diàleg amb la cultura d'origen dels alumnes".
9. BOTEY, Jaume i FORMARIZ, Alfons. "Presència de Freire en el naixement i l'evolució de les escoles d'adults a Catalunya". *Temps d'Educació*. Revista de la Divisió de les Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona, 1r. semestre 1989. Pàg. 33-60.
10. "La mitad de los hospitalenses no saben leer ni escribir. La única solución que la ciudad tiene a su alcance en este momento son las escuelas de Adultos: hay 10 plazas de profesoras de adultos para toda la ciudad (en Pubilla Casas, 3 en Can Serra y 2 en la Florida)". *PIC*, n. 16, maig 1981, pàg. 8.
11. BOTEY, Jaume. "Introducció", a *L'educació com a pràctica de la llibertat*, Paulo FREIRE. Vic: Eumo, 1987. Pàg. XXXVI.
12. BOTEY, Jaume. "Aproximación a la figura de Manuel Sacristán y su experiencia en la formación de personas adultas". *A Homenaje a Manuel Sacristán*. Barcelona: Salvador López Arnal. EUB, 1997. "Maestro a la contra", a "Integral Sacristán". *Viejo Topo*, Barcelona: 2006.
13. Documents de treball del mateix Sacristán (discutits en el grup i pensant en els companys més joves i en ell mateix) que es conserven actualment a la Biblioteca de la Facultat d'Economia i Empresa de la UB. Còpia de Salvador López Arnal.

Foto de la pàgina anterior: Cartell desé aniversari, 1985. FPM